

RAQAMLI MOLIYAVIY AKTIVLARNING VUJUDGA KELISH ASOSLARI

Alimov Faxriddin G'ofurjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli moliyaviy aktivlarning vujudga kelishi, ularning iqtisodiy va moliyaviy tizimdagi roli hamda ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada raqamli valyutalar, blokcheyn texnologiyasi, kriptovalyutalar va boshqa raqamli aktivlarning yaratilishi va ishlashi bo'yicha asosiy tamoyillar va mexanizmlar ko'rib chiqilgan. Raqamli moliyaviy aktivlarning rivojlanishi, ularning iqtisodiy muhitga, investorlar va moliyaviy bozorlar uchun imkoniyatlar yaratishi, shuningdek, yuridik va moliyaviy xavfsizlik masalalari muhokama etilgan. Shuningdek, ushbu aktivlar orqali moliyaviy tizimda yangi yondashuvlar va innovatsiyalarni kiritishning zaruriyati hamda ularning davlat tomonidan tartibga solinishining ahamiyati ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: raqamli moliyaviy aktivlar, kriptovalyutalar, blokcheyn, raqamli valyutalar, iqtisodiy tizim, moliyaviy xavfsizlik, innovatsiyalar, tartibga solish, moliyaviy bozorlar

Kirish. Raqamli moliyaviy aktivlar, jumladan kriptovalyutalar va boshqa blokcheynga asoslangan tokenlar global moliyaviy muhitning ajralmas qismiga aylandi. Kriptovalyutalar va turli xil blokcheynga asoslangan tokenlar bilan ifodalangan raqamli moliyaviy aktivlarning paydo bo'lishi moliyaviy innovatsiyalarning yangi davrini boshlab berdi, valyuta, mulkchilik va tranzaksiyalar haqidagi an'anaviy tushunchalarga qarshi chiqdi. Ushbu raqamli aktivlar global miqyosda e'tiborga sazovor bo'lganligi sababli, tartibga soluvchi va soliq organlari ushbu tez rivojlanayotgan jarayonning o'zgarishlarini samarali tarzda qamrab oladigan bazalarni ishlab chiqishdek og'ir vazifaga duch kelishadi.

Moliyaviy ekotizimlarning evolyusiyasi raqamli moliyaviy aktivlarning paydo bo'lishi bilan paradigma o'zgarishiga guvoh bo'ldi. 2009 yilda bitkoinning yangi joriy etilishidan tortib, turli maqsadlarga xizmat qiluvchi turli tokenlarning ko'payishigacha, bu aktivlar jismoniy va yuridik shaxslar bilan qanday munosabatda bo'lishini, qiymatni uzatish va saqlash usullarini qayta belgilab berdi. Kriptovalyutalar, foydali tokenlar, xavfsizlik tokenlari va stabilkoinlar endi raqamli chegarani egallaydi, bu yerda an'anaviy tartibga solish tuzilmalari tez-tez tezlikni saqlab qolish uchun kurashadilar.

Raqamli moliyaviy aktivlar an'anaviy moliyaviy tizimlarga markazlashmagan va chegarasiz muqobil taklif etadi. Ularning ahamiyati nafaqat operatsiyalarni soddalashtirish potensialida, balki moliyaning belgilangan meyorlariga qarshi kurashishda hamdir. Ushbu tadqiqot raqamli moliyaviy aktivlarni soliqqa tortishning murakkab gobelenini sinchkovlik bilan ko'rib chiqishga, ularning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadigan muammolarni o'rganishga qaratilgan.

Moliyaviy sektorda texnologiya integratsiyasi korxonalar uchun tashqi moliyalashtirishning mavjudligi va arzonligini inqilob qildi. Globe Newswire (2022) ma'lumotlariga ko'ra, raqamli moliya bozorlari sezilarli o'sishni boshdan kechirdi, bunga misol sifatida raqamli bank bozori 2021 yilda qiymati 8 trillion AQSH dollaridan oshib, 2028 yilga kelib qariyb 10,3 trillion AQSH dollariga ko'tarilishi kutilmoqda.

Mu va boshqalarning (2023) ta'kidlashicha, raqamli moliya yoki FinTech korxonalar, moliyaviy bozorlar va milliy iqtisodiy o'sish uchun ko'p foyda keltiradi. Raqamli texnologiyalarni moliyaviy bozorlarga integratsiyalash ularni yanada tezkor, operativ va xatolarga chidamli qiladi, xususan, kreditni baholash kabi jihatlar uchun. Bundan tashqari, raqamli moliya mamlakatlarda atrof-muhitni muhofaza qilish siyosatini katalizlaydi.

Al-Smadi (2023) raqamli moliya moliyaviy inklyuzivlikni, qashshoqlikni yumshatishni va atrof-muhitni muhofaza qilish va qayta tiklanadigan energiya manbalariga bo'lgan talabni qanday oshirishi haqida batafsil ma'lumot beradi.

Kormiyer (2023) ta'kidlaganidek, Xitoyda moliyaviy buxgalteriya shaffofligining yetishmasligi uning siyosiy iqtisodiga chuqur ildiz otgan. Xitoyning iqtisodiy landshaftini ta'minlovchi sotsialistik tuzilma xususiy rentabellikka tarixan to'sqinlik qilib, korxonalar o'rtasida moliyaviy buxgalteriya hisobi va hisobotlarni tayyorlashda shaffoflik madaniyatiga olib keldi (Sun va boshqalar, 2023).

Yangi biznes modellari va texnologik konsepsiyalar innovatsion moliyaviy yechimlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi (Kaplanov, 2012). Hozirgi vaqtda moliya sektoridagi mijozlar har doim xarajatlarni kamaytirgan holda, joy va vaqtdan qat'iy nazar, aqlli, ammo ulardan foydalanish oson moliyaviy xizmatlarga muhtoj (Mullins & Vallin, 2004). Internetning o'sib borayotgan iqtisodiyoti, raqamli (ayniqsa mobil) qurilmalar va multimediyadan foydalanishning yangi modellari, shuningdek, onlayn kanallardan foydalanishning ortib borayotgani (nafaqat moliyaviy ma'lumotlarni qidirish, balki moliyaviy operatsiyalar uchun ham) yangi texnologiyalarni rag'batlantiradigan asosiy tarkibiy o'zgarishlardir. ishlanmalar (Nikerson va boshqalar, 2013).

Raqamlashtirish nomoddiy aktivlarni jismoniy ishlab chiqarishdan ko'ra

muhimroq qilib qo'ydi, chunki raqamli mahsulot loyihasi ishlab chiqilgandan so'ng deyarli bepul takrorlanishi mumkin va bu loyihani ishlab chiqish joyi ko'pincha qiymat yaratiladigan joydir (Meijers, 2014). Raqamli mahsulotlarni saqlash va tashish narxi deyarli nolga teng bo'lganligi sababli mahsulotlarning geografik harakatchanligi sezilarli darajada oshdi (Fedotova va boshqalar, 2018). Bu kompaniyalarga dunyoning istalgan nuqtasida bozorlarda ishlash imkonini beradi, mahalliy bozorlar va firmalarni qo'shimcha raqobatga duchor qiladi. Soliq organlari soliq tushumlarining kamayishini ko'rishlari mumkin, chunki bilvosita soliqlarni yig'ish qiyin va xorijiy ishlab chiqaruvchida to'g'ridan-to'g'ri soliqlar yo'q (Spilker va boshq., 2014).

Raqamli aktivlarni oddiy moliyaviy aktivlardan ajratib turadigan asosiy xususiyati ularning markazsizlashtirilishi, ya'ni kriptovalyuta va uni chiqarish usulini tartibga soluvchi organning yo'qligidir. Kriptovalyuta masalasi «kon» deb ataladi va kriptovalyutani tashkil etuvchi noyob belgilar to'plamini yaratish uchun kompyuter tizimlarining kuchidan foydalanishdan iborat (Briyere va boshq., 2015). Uning chiqarilishi markaziy bankning vakolatiga kirmaydi va emissiya hajmi faqat u mavjud bo'lgan tizimning xususiyatlariga bog'liq va bunday valyutaning kursi hech qanday mamlakat iqtisodiyoti bilan bog'liq emas. Lekin faqat bozor tomonidano'rnatiladi, ya'ni unga bo'lgan talabga bog'liq (Glaser & Bezzenberger, 2015). Bundan tashqari, Raqamli moliyaviy aktivlarni saqlash va hisob-kitoblar xavfsizligi bilan ajralib turadi, chunki kriptovalyutalar bilan amalga oshirilgan barcha operatsiyalar qaytarib bo'lmaydigan va jismoniy kuzatuvni mumkin bo'lmagan noyob kompyuter kodlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi (Panova va boshq., 2019).

Ko'pincha kichik shtatlar, offshor hududlar korxonalar va yangi ish o'rinlarini yaratish uchun xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun kriptovalyutalar va blokcheyn texnologiyalarining mashhurligidan foydalanishga harakat qiladilar, shuning uchun ular juda liberal qonunchilikni shakllantiradilar. Boshqa davlatlar ancha cheklangan pozitsiyani egallaydi yoki kriptovalyutalarning aylanishini sezilarli darajada cheklaydi. Ushbu yo'nalishda ba'zi ishlar ushbu sohani milliy va millatlararo tartibga solishni shakllantirish bo'yicha tavsiyalar va standartlarni ishlab chiqadigan xalqaro tashkilotlar tomonidan amalga oshirilmoqda (Marian, 2013).

Tartibga solish ssenariylarini ishlab chiqish qo'shni davlatlarning to'plangan tajribasini nusxalashni istisno qilishi kerak. Iqtisodiyotni rivojlantirishning milliy o'ziga xosliklari, ustuvorliklari va raqamli iqtisodiyot imkoniyatlariga xos bo'lgan nomutanosibliklarni hisobga olish kerak. Boshqa tomondan, soliqni tartibga solish raqamli texnologiyalarning rivojlanish dinamikasiga zarar yetkazmasligi kerak va shuning uchun tartibga solish mexanizmlarini joriy etishning barcha risklarini tahlil

qilish bilan joriy etilishi kerak (Murpey & Higgins, 2014). Raqamli aktivlar bilan bog'liq o'n yillik muammolarning aksariyati noaniq yoki tartibga solinmagan bo'lsada, oddiy chakana investor uchun noqulaylik tug'diradigan ba'zi usullar mavjud. Misol uchun, aksariyat mamlakatlar kriptovalyutalarga soliq soladi, boshqa mamlakatlar esa tangalarni dastlabki taklif qilishda ishtirok etishni cheklaydi. Global tendensiyalar endi ko'proq qoidalar bo'lishini ko'rsatmoqda - bu partiyaga qarab yaxshi yoki yomon bo'lishi mumkin (Glaser va boshq., 2014).

Yuqoridagi adabiyotlarni o'rganish asosida shuni ta'kidlab o'tish kerakki, samarali soliq siyosatini ishlab chiqish soliqqa tortishni tartibga solish mexanizmlarini joriy etishda hal qiluvchi jihat bo'lib, birinchi navbatda raqamli moliyaviy aktivlarni jadal rivojlantirish va qonuniylashtirish bilan bog'liq muammolarni hal qilishga qaratilgan. Maqsad – biznes va bozorning boshqa ishtirokchilari uchun spekulativ, kibernetik va foyda keltirmaydigan xavflarni yumshatib, raqamli moliyaviy aktivlarni real iqtisodiyotga integratsiyalashuvini rag'batlantiradigan soliq tizimini yaratish. Rag'batlantirish va cheklovlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash samarali taqsimlashga erishishning kalitidir. Buni amalga oshirish uchun raqamli texnologiyalar va ularning hosilalarini turlicha talqin qilish ta'sirida turlicha yondashuvlarni hisobga olgan holda soliqni tartibga solish bo'yicha xorijiy tajribani chuqur o'rganish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Al-Smadi M.O. (2023) Examining the relationship between digital finance and financial inclusion: Evidence from MENA countries. *Borsa Istanbul Review*, 23 (2), pp. 464-472, 10.1016/j.bir.2022.11.016
2. Briere, M., Oosterlinck, K., & Szafarz, A. (2015). Virtual currency, tangible return: Portfolio diversification with Bitcoin. *Journal of Asset Management*, 16(6), 365–373. <https://doi.org/10.1057/jam.2015.5>
3. Cormier B. (2023) Chinese or western finance? Transparency, official credit flows, and the international political economy of development. *Review of International Organizations*, 18 (2), pp. 297-328, 10.1007/s11558-022-09469-x
4. Fedotova, V. V., Emelyanov, B. G., & Tipner, L. M. (2018). The concept of blockchain and the possibility of its use. *European Science*, 1(33), 40–48. <https://doi.org/10.26794/2408-9303-2018-5-6-61-66>
5. Glaser, F., & Bezzenberger, L. (2015, March 1). Beyond cryptocurrencies-a taxonomy of decentralized consensus systems [Paper presentation]. 23rd European Conference on Information Systems, Mu'nster, Germany

